

Бондаренко І. С.,
канд. філол. наук,
доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю,
Запорізький національний університет

УДК 007:316.28:001.8

Трансдисциплінарність у дослідженнях соціально-комунікаційних технологій

Реферат. У статті проаналізовано соціально-комунікаційні технології (СКТ) як специфічний інструмент соціального (гуманітарного) інжинірингу. При цьому застосовувалися різні методи: поєднання системного та структурного підходів до аналізу об'єкта дослідження дало змогу виявити сутнісні характеристики соціально-комунікаційних технологій; метод типологічного аналізу, за допомогою якого розроблено типологію сучасних соціально-комунікаційних технологій; під час аналізу теоретичних розробок українських та закордонних учених використовувалися контекстуальний та герменевтичний аналіз, необхідні для тлумачення наукових праць.

Поняття «інженерія» є методологічною універсалією, що позначає продуктивну інтелектуальну (раціональну) діяльність людини, засновану на наукових знаннях та практичному досвіді, метою якої мають стати позитивні зміни у всій соціальній системі. Інженерія є зоною бажаної, проектної реальності. Журналістика, яка є гуманітарною діяльністю, є вагомим технологічним інститутом соціоінжинірингу, здатним моделювати суспільство через конструктивне формування громадської думки. Оскільки комунікація (як універсальний, загальнодоступний соціокультурний феномен) включена в усі суспільні сфери, можемо стверджувати, що техніки СКТ стають невід'ємними частинами кожної із соціальних технологій.

Ключові слова: діалог, інжиніринг, класифікація, комунікаційні технології, технологічна культура, типологія.

Вступ. Сучасні соціально-комунікаційні технології (СКТ) є масштабними проектами суспільної інженерії, здатними перетворювати систему ціннісних орієнтацій людини, її свідомість, волю. Змінюючи людину як соціальний конструкт, СКТ модифікують суспільство. Проблематикою цих трансформацій є вектор зміни суспільства – демократичний/авторитарний. Так, партійно-радянська журналістика як основний ретранслятор комуністичної пропаганди за довгі роки свого функціонування виробила специфічну лінгвально комунікаційну систему – «новомову» (M. Glowinski). Дія її вербально-маніпулятивних механізмів (політичний евфемізм, перифраза, мовний стереотип, ідіологема, процеси лексичної десемантизації) забезпечувала структурування «масової» свідомості соціуму/індивіда, а отже, і реконструкцію внутрішнього світу людини. Людина маси, продукт мозаїчної культури була значною мірою створена засобами масової інформації і пропаганди: вербалізовані у вигляді текстів соціальної комунікації ціннісні орієнтації суспільства, набуваючи масового характеру вираження, конструювали відповідну аксіологічну й світоглядну доміную «радянської» особистості. Така інструментальна модель пропаганди була дієвою технологією маніпуляції свідомістю

та поведінкою мас. Дотепер ми відчуваємо відлуння та наслідки деструктивних суспільних експериментів. Можливо, тому в сучасній комунікативістиці утвердилася досить звужена позиція: «соціально-комунікаційні технології – це система маніпуляційних дій-комплексів, спрямованих на зміну поведінки соціуму» [1].

Систему сучасних комунікаційних технологій, на нашу думку, слід розглядати з позицій соціальної інженерії, міждисциплінарний характер якої дасть змогу виробити комплексний, всеохопний та логічний підхід до досліджуваного явища. Вивчення СКТ у контексті соціальної комунікації, соціальної філософії, теоретичної й емпіричної соціології, філософії техніки, інженерної психології, аксіології, культурології, історії уможливить їх розуміння як *масштабних соціальних проектів* (з проектною операційністю та процедурністю), націлених на модернізацію, вдосконалення всіх суспільних процесів та індивіда через реалізацію комунікаційного потенціалу.

Підтримуємо й диференційний підхід до соціально-комунікаційних технологій, оскільки кожна одиниця системи СКТ – це історично усталена, національно зумовлена, суспільно апробована модель удосконалення/перетворення/організації соціальних суб'єктів та об'єктів,

що має унікальні технічні засоби та способи впливу.

Отже, *актуальність* теми дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення та комплексного аналізу соціальної інженерії як принципово нового контексту інтерпретації соціальної комунікації загалом та соціально-комунікаційних технологій зокрема. Потреба у визначенні зв'язків та взаємопроникненості соціокультурного контексту та системи комунікаційних технологій, що формують відповідний комунікаційний простір, є одним з важливих аспектів наукового пошуку.

Теоретичне підґрунтя. Теоретико-методологічною основою роботи є соціоінженерна теорія розвитку людини та суспільства (Р. Паунд, К. Поппер, Е. Мейо, Ф. Тейлор, О. Голотін, Н. Ліпатова, А. Никифорова, Н. Никифорова, В. Патрушев, В. Подшивалкіна, І. Попова, Г. Почепцов, В. Різун, Ю. Резнік, О. Холод), логіко-філософська концепція техніки (М. Бердяєв, Е. Касирер, П. Енгельмейєр, М. Гайдеггер, В. Горохов, Л. Мемфорд, А. Тоффлер, В. Гьосле, В. Розін), теорія соціального програмування (М. Кузнецов, І. Симдянов, С. Кара-Мурза, Д. Гусєв, Б. Райсберг, В. Соколов, С. Чернаков), положення про комунікацію як соціальний процес обміну смислами (Н. Луман, Ю. Хабермас; М. Бахтін, Ю. Лотман, О. Соколов; В. Иванов, В. Різун), соціально-філософський аналіз інженерної діяльності в контексті аксіологічної системи та соціально-комунікаційного середовища її суб'єкта (В. Горохов, П. Козловські, Х. Ортега-і-Гассет, В. Розін, М. Розов, П. Флоренський, М. Гайдеггер, К. Ясперс).

Методи дослідження. Для розв'язання основних завдань дослідження застосовувалися різні методи: поєднання системного та структурного підходів для аналізу об'єкта дослідження дало змогу виявити сутнісні характеристики соціально-комунікаційних технологій; метод типологічного аналізу, за допомогою якого було розроблено типологію сучасних соціально-комунікаційних технологій; під час аналізу теоретичних розробок українських та закордонних учених використовувалися методи контекстуального та герменевтичного аналізів, необхідних для тлумачення наукових праць.

Результати і обговорення. Активне дослідження соціальної комунікації та соціально-комунікаційних технологій з позицій соціальної інженерії свідчить про ті світоглядно-методологічні зміни, що відбуваються в царині наукового пізнання. Соціальна комунікація як *трансдисциплінарне* вчення демонструє новий погляд на людину в *поєднанні* (а не диференціації) її

технічних, гуманітарних / духовних та психофізіологічних реалізацій.

Наголошуємо, що поняття «трансдисциплінарність», «міждисциплінарність», «мультидисциплінарність», «кросдисциплінарність» у науковій площині явища окреслені, але остаточно не визначені.

Сьогодні така дослідницька стратегія розширює та перетинає дисциплінарні межі, пропонує цілісне (холістичне) бачення світу. Синтетична природа трансдисциплінарності визначає органічний зв'язок між природничими, гуманітарними та соціальними науками, а також духовними експериментами людства. Саме трансдисциплінарність може стати площиною для конвергенції науки, технології, мистецтва, дослідження свідомості та духовних практик.

Увесь розвиток науки як особливої форми свідомості – це інтеграційний шлях до «єдиної науки», в якій світ, людину, техніку розглядають цілісно, а не як автономні сегменти класичної/традиційної науки, адже «формою суспільної свідомості наука виступає у систематичній єдності усіх її галузей та елементів знання» [2, 19].

Наголосимо на тому, що соціальна комунікація є своєрідним трансфером (інтелектуальним провідником) знань та досвіду між окремими науковими галузями та суспільством. У цьому розрізі показовою є думка Д. Гаври щодо теорії комунікації – «це мультипарадигмальна постнекласична наука, яка спирається на комунікаційний підхід до людини і суспільства й функціонує як метадискурс, сформований у контексті осягнення комунікаційних практик» [3, 17].

Нині аналіз соціальної комунікації з позицій соціальної інженерії (як спроба універсалізувати та інтегрувати всі наукові студії про комунікацію) – підхід новий, дещо «екзотичний» для класичної наукової рефлексії. Тому такий гносеологічний досвід перебуває ще на етапі утвердження, становлення та методологічного оформлення. Показовою є думка В. Різун: «Статус інженерного вчення не принижує соціальні комунікації, але однозначно надає їм статусу ремесла, професійної діяльності, фахівці якої виступають у ролі комунікаційних технологів (комунтехнологів), соціальних інженерів. Таким чином, вчення про соціальні комунікації належить до таких вчень, як радіотехніка, кораблебудування, машинознавство тощо, які на пострадянському просторі мають статус технічних наук» [4, 10].

Поодинокими та дискусійними залишаються й визначення особливого виду комунікаційної діяльності – соціально-комунікаційного інжинірингу – «це створення, прогнозування,

адаптація і реалізація комунікаційних технологій, стратегій і моделей соціальної дії, взаємодії і стосунків між соціальними фігурантами (суб'єктами й об'єктами) з метою здійснення маніпуляції (позитивного або негативного впливу)» [5].

Соціальна інженерія як трансдисциплінарне вчення виникає у 20-ті рр. ХХ ст. – у час активних процесів індустріалізації, що призвело до так званої «організаційної кризи». Ефективне управління масовими трудовими колективами вимагало нової методики організації та розподілу праці, а отже, нових комплексних знань зі сфери техніки, психології, економіки, політики, юриспруденції. Саме в цей час термін «інженерія» вживається у контексті соціології та юриспруденції як цілеспрямована діяльність професіоналів з реконструкції соціального світу. Зауважимо, етимологія слова вказує на універсальні творчі здібності людини та їх технічний продукт (фр. *ingenieur* – машина; винахідництво <лат. *ingenium*> – уроджені здібності, дотепність, талант, геній).

Цікаву теорію «відкритого суспільства» та концепцію соціальної інженерії подав американський філософ К. Поппер. Він одним з перших запропонував глибоку інтерпретацію сутності тоталітарних режимів ХХ ст. Аналізуючи фашизм, комунізм та нацизм у контексті типу соціальної інженерії (обрана суспільством модель розвитку), К. Поппер зазначає, що «поетапний» поступ суспільства можливий за умови соціологічного прогнозування та технологізації процесу.

У концепції К. Поппера демократичне суспільство відкрите майбуттю, воно завжди придатне для раціональної (а не насильницької) трансформації соціальних структур. Та будь-які перетворення можливі лише за наявності інститутів громадянського суспільства – у цьому філософія соціальної інженерії. Остання має базуватися на таких принципах: віра в те, що людина – господар своєї долі; впливати на хід історії, відповідно до поставленої мети, цілком реально; можливість розумних політичних дій залежить від фактичної інформації, необхідної для зміни інститутів; основою політики є соціальна технологія; раціональний підхід до соціальних інститутів та використання останніх як засобів задля реалізації відповідних цілей; метою є недопущення будь-яких негараздів у житті людини [6].

Будь-яка соціальна технологія (СТ) як певний спосіб перетворювальної результативної діяльності має структурну організацію, яку приблизно можна подати так:

базові технологічні знання → доцільна спроектована технологічна діяльність → технологічні процеси як алгоритми певних процедур та операцій.

Запропонована структура є універсальною матрицею реалізації будь-яких СТ, у тому числі й соціально-комунікаційних технологій.

Зважаючи на наше розуміння природи та сутності СКТ, пропонуємо таку класифікацію соціально-комунікаційних технологій:

– **за сферою розповсюдження** (беремо до уваги суспільні інститути та участь СКТ в їх інституалізації): СКТ *влади та держави*: пропаганда, політичний паблік рилейшнз, політична реклама, іміджмейкинг (створення іміджу країни на світовій арені, імідж партій, державних установ, імідж політичного лідера), медіарилейшнз, технології проведення перемовин, виборчі технології; до кластеру СКТ *влади та держави* відносимо й технології ведення інформаційного протистояння – інформаційну агресію, інформаційний тероризм, інформаційну війну та інформаційну експансію; СКТ *економічних структур*: маркетингові технології, технології формування брэнда, реклама, корпоративний медіарилейшнз; СКТ *освітньо-виховного процесу*: пропаганда, технології медіаосвіти, технології медіакультури; СКТ *релігії*: пропаганда, паблік рилейшнз; окремо маркуємо *технології створення віртуальної реальності*: інформаційно-комунікаційні технології;

– **за функціональним показником** – інтегративні (пропаганда), деструктивні (інформаційна агресія, інформаційний тероризм, інформаційна війна, інформаційна експансія); презентативні (іміджмейкинг країн та регіонів, реклама); інтерактивні – технології соціальної взаємодії (паблік рилейшнз, організація роботи прес-служб); адаптаційні (персональний іміджмейкинг, паблік рилейшнз); інформаційно-моделювальні (спічрайтинг, спіндоктор); технології діалогу/нейтралізації соціальних конфліктів (технологія проведення перемовин, кризові технології);

– **за об'єктом впливу**: технології формування громадської думки: паблік рилейшнз, медіарилейшнз, виборчі технології, іміджмейкинг, спічрайтинг, спіндоктор, реклама; технології формування масової свідомості (розуміємо її як сферу цінностей і морально-етичних норм, традицій, систему матеріальних і духовних потреб, прагнень і очікувань, політичні погляди і суспільні ідеали): пропаганда, технології медіаосвіти та медіакультури, інформаційно-комунікаційні технології, технології інформаційного протистояння (інформаційна війна, інформаційна експансія, інформаційний теро-

ризм). Технології формування громадської думки та технології формування масової свідомості впливають на поведінку людини, а отже, поступово змінюють саме суспільство;

– **за типом цільової орієнтації:** стратегічні – пропаганда, технології медіаосвіти та медіакультури, технології інформаційного протидіювання; тактичні – публіцистика, медіакультури, виборчі технології, іміджмейкинг; оперативні – технології діалогу/нейтралізації соціальних конфліктів, технології подієвої комунікації (проведення брифінгів, прес-конференцій, круглих столів, офіційні звернення влади до народу, спічрайтинг).

Типологічний метод використовується з метою порівняльного вивчення істотних ознак, функцій, відносин, рівнів організації різноманітних об'єктів. Типологія дає змогу відтворити конструкцію системи, визначити її закономірності, що дає змогу передбачити результат ще невідомого процесу. Соціально-комунікаційні технології є частиною системи соціальних технологій, розуміння сутності яких визначає основний контекст наукового аналізу СКТ.

Висновки. Поняття «інженерія» є методологічною (а також вербально-семантичною) універсальною, що позначає репродуктивну інтелектуальну (раціональну) діяльність людини, засновану на наукових знаннях та практичному досвіді, метою якої мають стати позитивні зміни в усій соціальній системі. Інженерія є зоною бажаної, проектної дійсності. Саме тому її стрижнем є технологічність як поступовий (поетапний), цілеспрямований й, обов'язково, результативний процес. Соціальна комунікація в умовах глобалізації інформаційного простору стала чи не найважливішим інструментом соціальної інженерії, результат якої – створення суспільства нового типу.

Під час дослідження було визначено, що журналістика, будучи гуманітарною діяльністю, виступає вагомим технологічним інститутом соціоінжинірингу, здатним моделювати суспільство через конструктивне формування громадської думки. Зрозуміло, що таке конструювання соціальної реальності має базуватися на здоровій технологічній культурі українського суспільства.

Технологічна культура (ТК) майбутнього медіафахівця – це, перш за все, технологія медіаосвіти (наголосимо, у сучасних наукових розробках ТК – феномен педагогічний). Професійна самоорганізація журналістської спільноти (через інститути саморегулювання) не виправдала себе як технологія вдосконалення професійних стандартів діяльності. Як наслідок –

моральна, духовна криза інституту журналістики у всьому світі. Тому робота фахівців вищої школи має стати технологічною стосовно моделювання нового типу відносин «журналіст – інформація», «журналіст – аудиторія», «журналіст – подія».

Соціально-комунікаційні технології спрямовані насамперед на організацію комунікаційного простору та часу, на формування постійного діалогу між суспільними інститутами, на створення комунікаційної зони комфорту для кожного суспільного індивіда, включаючи його інформаційно-психологічну безпеку. Оскільки комунікація як універсальний, загальнодоступний соціокультурний феномен включена в усі суспільні сфери, можемо стверджувати, що СКТ стають неодмінними частинами кожної із сукупної системи соціальних технологій.

Подяка. Висловлюю подяку Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка за надану можливість апробації дослідження, а також усім науковцям, які вивчали зазначену проблематику.

Список літератури

1. Холод О. Діапазон поняття «соціально-комунікаційні технології» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../SC210_19.pdf.
2. Шинкарук В. І. Вибрані твори : у 3 т. / В. І. Шинкарук; [упоряд. : В. В. Лях, В. Г. Табачковський]. – Київ : Укр. Центр духов. культури, 2005 – Т. 3, Ч. 2. – 427 с.
3. Гавра Д. Основы теории коммуникации : учеб. пособ. Стандарт третьего поколения / Д. Гавра. – СПб. : Питер, 2011. – 288 с.
4. Різун В. В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії) / В. В. Різун // Комунікація : збірка з питань комунікацій у суспільстві. – 2012. – № 2. – С. 8–19.
5. Холод О. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі «соціальні комунікації» [Електронний ресурс] – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../.
6. Поппер К. Ницета историцизма / К. Поппер ; [пер. с англ. С. А. Кудриной ; под ред. Н. Ф. Овчинникова] // Вопросы философии. – 1992. – № 8. – С. 49–79; № 9. – С. 22–48; № 10. – С. 29–58. [Електронний ресурс] – Режим доступу : philosophy.ru/library/popper/popper_poverty_historicism.

Reference list

1. Kholod, O. (2011), "A range of the concept "social communication technologies", available at: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../SC210_19.pdf.
2. Shynkaruk, V. I. (2005), Selected Works: in 3 Vols., in Liakh, V. V., Tabachkovskiy, V. H. (Ed.), Ukr. Tsentru dukhov. kul'tury, Kyiv, 427 p.

3. *Gavra, D.* (2011), *Fundamentals of the Theory of Communications: a Textbook*, Piter, SPb, 288 p.

4. *Rizun, V. V.* (2012), "Social communications as engineering studies, or social communications in the system of social engineering", *Komunikatsiya : Zbirka z Pytan' Komunikatsiy u Suspil'stvi* [Communication : Collection on the Issues of Communications in the Society], no. 2, pp. 8-19.

5. *Kholod, O.* (2012), «Social communication as a concept in the scientific field "social communications"», available at: irbis-nbuv.gov.ua/.../.

6. *Popper, K.* (1992), "The poverty of historicism", *Questions of Philosophy [Voprosy Filosofii]*, no. 8, pp. 49-79, no. 9, pp. 22-48, no.10, pp. 29-58, available at: philosophy.ru/library/popper/popper_poverty_historicism.

Bondarenko Iryna.

Transdisciplinarity research of social and communication technologies

The article deals with the interpretation of concept of engineering as a methodological universal that defines reproductive and intellectual (rational) human activity. This activity is based on scientific knowledge and practical experience and aimed at making positive changes in the social system. Engineering is a zone of a desirable, project activity. Journalism as a practical human activity is by far the most important technological institution of social engineering capable of modelling a society through the constructive formation of its public opinion. Since communication (as a universal and generally available phenomenon) is involved in all public spheres, it can be claimed that methods of social and communication technologies have become essential parts of each of the general communication technologies systems.

The article deals with the main approaches to typologization of sociocommunication technologies; the author proposes SCT classification. Definition of sociocommunication technologies is represented as a specialized form of professional communication activities development, aimed at integration (unification, coordination) and recreation (improvement, modernization) of the society by establishing and maintaining social contact / interaction of sociocommunication products (resources) as relevant institutions production results.

The article deals with social communication technologies as a part of social technologies, understanding the essence of which determines the basic context of SCT scientific analysis. Classification of social communication technologies is proposed on the basis of the following typological features: the circulation sphere – state and government SCT, economic structures SCT, educational process SCT, religion SCT, virtual reality technology; by the functional indicator – integrative, destructive, representational, interactive, adaptive, information modeling, technology of dialogue / neutralization of social conflicts, by the object of influence: public opinion and mass consciousness formation technology; by the type of target orientation: strategic, tactical, operative.

Keywords: dialogue, classification, communication technologies, technological culture, typology.

Бондаренко И. С.

Трансдисциплинарность в исследованиях социально-коммуникативных технологий

В статье осуществлен комплексный анализ системы социально-коммуникативных технологий как специфического инструмента социального (гуманитарного) инжиниринга.

Для решения главных задач исследования применялись различные методы: сочетание системного и структурного подходов к анализу объекта исследования позволило выявить существенные характеристики социально-коммуникативных технологий; метод типологического анализа, с помощью которого была разработана типология современных социально-коммуникативных технологий; в ходе анализа теоретических разработок отечественных и зарубежных ученых использовались методы контекстуального и герменевтического анализов, необходимых для толкования научных трудов.

Понятие «инженерия» является методологической универсалией, которое обозначает репродуктивную интеллектуальную (рациональную) деятельность человека, основанную на научных знаниях и практическом опыте, целью которой должны стать положительные изменения во всей социальной системе. Инженерия является зоной ожидаемой, проектной действительности. Журналистика, будучи гуманитарной деятельностью, является крупнейшим технологическим институтом социоинжиниринга, способным моделировать общество через конструктивное формирование общественного мнения. Коммуникация как универсальный, общедоступный социокультурный феномен включена во все общественные сферы, а значит, техники СКТ становятся непременными частями каждой из совокупной системы социальных технологий.

Ключевые слова: диалог, инжиниринг, классификация, коммуникационные технологии, технологическая культура, типология.